

Мельник О. В.,

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Я. Франка, м. Дрогобич

ХУДОЖНЯ РЕЦЕПЦІЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ОБРАЗІВ ТА МОТИВІВ ТВОРІВ Ф. ШИЛЛЕРА У ТВОРЧОСТІ М. МАРКЕВИЧА

У статті висвітлено особливості творчого засвоєння та критичну інтерпретацію образів та мотивів творів Ф. Шиллера М. Маркевичем. На основі системного й порівняльного аналізу простежено рецепцію і трансформацію художнього сприйняття письменником спадщини німецького автора.

Ключові слова: романтизм, образ, мотив, балада, любовна лірика, творча рецепція, національні літературні традиції.

В статті освещено особенности творческого усвоения и критическую интерпретацию образов и мотивов произведений Ф. Шиллера М. Маркевичем. На основе системного и сравнительного анализа исследовано рецепцию и трансформацию художественного восприятия писателем наследия немецкого автора.

Ключевые слова: романтизм, образ, мотив, баллада, любовная лирика, творческая рецепция, национальные литературные традиции.

It is analyzed the features of the creative mastering and critical interpretation of appearances and motives of F. Schiller's works by M. Markevych in the article. On the basis of analysis of the systems and comparative is traced reception and transformation of artistic perception by the writer of the German autor's inheritance.

Key words: romanticism, appearance, motive, ballad, love lyric, artistic perception, national literature traditions.

XIX століття на слов'янських теренах – один з найяскравіших етапів сприйняття літератури Німеччини. Саме в цей час її засвоєння і переосмислення досягли своєї кульмінації. Необхідно наголосити історичну віху зв'язку Росії з Німеччиною, що склався ще в епоху Петра I, який реформами і нововведеннями прагнув розповсюдити в Росії німецькі культурні і господарські традиції. З того часу в країні, відповідно й в Україні згідно тогочасних геополітичних умов, орієнтація на Німеччину остаточно зміцнилася і стала невід'ємною частиною подальшого розвитку країн. Особливо показове в цьому плані XVIII століття, коли слов'янська інтелігенція вирушала до Німеччини здобувати освіту, а німці працювали викладачами в Росії та Україні. Так, один з представників “Бурі і натиску” – Ф. М. Клінгер, чия однойменна драма і дала назву літературному руху, – з 1780 року жив в Росії, обіймаючи посади викладача і директора різних учбових закладів, професор Х. І. Лодер, чії лекції з великим інтересом слухали В. Ф. Одоєвський, М. П. Погодін – товариш по переписці та однодумець М. А. Маркевича та інші вихідці з України, оскільки саме Петербург був культурним центром на той час.

Ще на початку XIX століття видатні діячі культури роблять цілеспрямовані поїздки до Німеччини — “країни філософської тиші” — для знайомства з філософією Ф. Шеллінга, її відвідували М. В. Гоголь, В. Ф. Одоєвський, М. О. Мельгунов, один з найближчих друзів та однокурсник М. А. Маркевича та ін. Вони цікавилися культурою, філософією, літературою, зустрічалися з письменниками, відвідували літературні салони. Найчастіше мандрівники, з'являючись в Німеччині, прямували до Й. В. Гете. Веймар став місцем паломництва К. М. Батюшкова, Ф. Глінки, М. І. Греча, В. К. Кюхельбекера, В. А. Жуковського, А. Погорельського, С. П. Шевирева і М. М. Рожаліна, О. І. Кошельова та ін., більшість з цих особистостей належала до кола друзів Маркевича, що склалося в Благородному пансіоні, під час його навчання. На початку XIX століття в Петербурзі було досить багато прихильників Гете, а суперечки про Гете та Шиллера стали традиційними і виникали в рамках літературних напрямів, гуртків, салонів, журналів в яких брав участь М. Маркевич. Саме у цей період відбувається процес творчого освоєння художнього світу вже відомий і прочитаних німецьких письменників XVIII століття. Публікації численних критичних оглядів, в яких давалася характеристика стану літератури Німеччини і творчості окремих письменників, вказують на глибокий інтерес до історико-літературного процесу цієї країни. Критики і літературознавці починають зіставляти твори слов'янських поетів та письменників з німецькими, а особливості національних літератур – з літературою Німеччини. Нове літературне покоління відрізняється від старого не лише поширенням німецького смаку і німецьких літературних течій (романтизму); воно прагне до глибшого проникнення, до філософського обґрунтування німецького духу. Недостатньо було звести поезію до одних лише відчуттів, які б високі і благородні вони не були, треба було примирити з відчуттями також і думку, і зрозуміти явища природи як символ духу.

Відомо, що українська література розвивалася в широкому міжнародному спілкуванні. Твори найбільших іноземних письменників активно включалися в українське духовне життя, критично осмислювались і викликали у відповідь творчі імпульси. Ці явища давно вже привертають увагу істориків літератури, як в нашій країні, так і за кордоном. Після появи робіт іноземних авторів інтерес до Шиллера знову виріс, про що свідчать праці таких дослідників, як Ю. Веселовський, О. Абуш, Р. Ю. Данільовський, М. С. Лейтес, Л. Я. Лозінська, Ю. М. Лотман, Р. М. Самарін, О. А. Смолян, Ф. П. Шиллер та інші. Основною особливістю практично всіх цих досліджень є те, що, кажучи про вплив Шиллера на українську та російську літературу, вони віддавали перевагу драматичній спадщині німецького письменника, а вірші розглядалися як якісь відгомони ідей його драм. Що ж до прози, то про неї згадується, головним чином, лише в огляді життя і творчості Шиллера і не дається жодного аналізу сприйняття цієї частини творчості німецького автора.

Твори Шиллера отримали в кінці XVIII – на початку XIX ст. нове життя, їх мотиви, образи та ідеї досить швидко переосмислювались та проникли в твори таких поетів і письменників, як М. А. Маркевич, М. М. Карамзін, К. М. Батюшков, Г. Р. Державін, І. С. Тургенев, О. І. Тургенев, В. А. Жуковський, О. Х. Востоков, О. П. Беницький, О. С. Пушкін, М. Ю. Лермонтов, Ф. М. Достоевський та ін. Виник ряд віршових і прозових насліду-

вань Шиллера, а його незакінчений роман “Духовидець” постійно дописувався спочатку німецькими, а потім й іншими письменниками.

Життя Шиллера припадає на час, коли роздрібнена внаслідок тридцятирічної війни на 365 князівств Німеччина стогнала під тягарем деспотизму, а знесилений народ не був здатним ні на яку політичну активність. Проте саме в цей період в Німеччині виникає широкий літературний рух, відомий під назвою “Буря і натиск” — рух, сутністю якого був пристрасний протест передової німецької молоді проти мерзенності та застою в політичному житті країни, проти князівської тиранії, феодальної моралі й приниження людської особистості. Це справедливе обурення, цей гнів знайшли найкращий вияв саме у творах молодого Шиллера, поета, чий життєвий шлях був дуже тяжкий і передчасно звів його в могилу.

Одночасно з драматургією Шиллер присвячує себе поезії. У його віршах думка завжди переважає над почуттям, міркуючи над різними явищами життя, він черпає аргументи в античній міфології чи ренесансному мистецтві. М. А. Маркевич був добре знайомий з творчістю німецького автора, оскільки лише у його передмові та примітках до “Українських мелодій” ми бачимо декілька посилань українського поета на творчість Шиллера, а в епістолярній спадщині, яку досліджував В. І. Маслов, а саме в листі І. В. Гербея до П. Я. Макарова, згадується, що: “Микола Маркевич передав йому “Розбійників” Шиллера і багато інших віршів” [3, 139], які на превеликий жаль в Україні не збереглися. Та на підставі таких тверджень ми можемо з усією підставою твердити що і творчість німецького поета була своєрідним імпульсом до написання багатьох віршів та творів М. Маркевичем.

Велику нішу у творчості М. Маркевича й Ф. Шиллера займають балади. Слід зауважити, що автори до певної міри вийшли за межі лірики, Шиллер — один із творців балади в новій європейській літературі, за ним свою творчість баладним жанром збагатив і Маркевич. Він, як і його попередник, поширив сюжетні межі цього жанру, включивши в коло баладних сюжетів перекази з рідної міфології, наприклад як німецький автор з античного світу. У примітках до “Українських мелодій” він чітко вказує “Wo kein Wunder geschicht, ist kein Beglückter zu sehn, сказал Шиллер. Давайте чудес в стихах своих для читателей” [2, 147] Надзвичайно велику роль, як і взагалі в поезії для Маркевича як і для Шиллера, відіграє в їх віршах етичний момент, а природа посідає незначне місце в ній, представлена вона в узагальнених рисах — рівно стільки, скільки потрібно для втілення ідейного задуму поетів. Упертою працею завойовуючи для лірики нові, незнані ще сфери, Шиллер створив шедеври, без яких не можна уявити собі світової поезії, а Маркевич — української.

Такі поезії, як “Гетьманство”, “Степь”, “Украина” М. Маркевича та “Митці”, “Прогулянка”, “Боги Еллади”, “Дума про дзвона” Ф. Шиллера, — це ніби грандіозні культурно-історичні картини, поетичне втілення цілих епох у розвитку власної батьківщини. Річ загальновідома, що Ф. Шиллер ідеалізував античний світ, М. Маркевич історію свого ж народу. Надто ідилічний образ, водночас тугу за минулим знаходимо ми і в “Украине” М. Маркевича, і в “Богам Еллади” Ф. Шиллера, та напруженість розповіді, загальноновизнана мовна майстерність, особлива пластичність і сила виразу двох авторів захоплюють. Аналізуючи творчість обох представників літератури, ми в творчості кожного з них вбачаємо гуманістичну основу. Але мало в кого цей гуманізм знаходить такий явний, безпосередній вираз, має такий войовничо підкреслений характер, як у Маркевича та Шиллера. Поезію Маркевича і Шиллера можна поділити на лірику особисту і громадсько-політичну, перша як бачимо займає менше місце у творчості українського та німецького автора. Маркевич, як і Шиллер на відміну від інших світових романтиків — поети, які не хотіли оспівувати ні особистих радощів, ні особистих болів, не заглиблювалися в тонкощі особистих переживань. І водночас усе, що найчастіше знаходимо в творчості авторів, — ідеї народної свободи, ідеї суспільства, заснованого на принципі соціальної справедливості, все це — глибоко особисте, це для них не данина тогочасній модній тематиці, а найглибша суть їх істоти. Не стільки до минулого звертаються вони думкою, скільки до майбутнього. Це не тільки відтворення образу втраченого гармонійного суспільства, а ще більше — пристрасний заклик до гармонії. Заклик з усіма рисами пристрасної послідовності, аж до захоплення з одного боку язичницькою у Маркевича “Домовой”, “Ведьма”, “Сон-трава”, “Русалки”, “Ивань Купала”, з іншого — античною поганською релігією у Шиллера “Боги Еллади”, протиставленою християнству.

Присутня у творчості обох авторів й любовна лірика, у Маркевича, вже не раз згадані, “Элегии”, у Шиллера цикл віршів присвячених Лаурі. Обидва поети віддаються роздумам над тим, чому так необхідна любов людині та людству. Збігаються вони на думці, що, усі частки величезного розрізненого світу возз’єднує сила любові. Любов дає життя, без неї світ і природа мертві. Пристрасть, що оспівується поетами — велике благо почуття, тому що воно — необхідна сполучна частка світобудови. Ідеал жіночої краси досить схожий в обох поетів, не дивлячись на часові та географічні розбіжності: мармурова шкіра, полум’яні губи, очі лазурні мов озера та краса не вічна, і в українського поета й у німецького на кохану чекає смерть.

Вірші Маркевича та балади Шиллера сприймаються як відгомін тих давніх часів, коли різного роду повір’я і перекази, живучи поряд з реальним життям, зливалися в примхливі фольклорні образи. У поезіях найчастіше говориться не про якийсь конкретний історичний час, а про старовину як таку, вони приваблюють і водночас лякають своїми дивовижними жорстокими сюжетами, вражають нез’ясованими таємницями природи.

Так, перегукуються своїми мотивами вірш “Змій” Маркевича та балада “Івікові журавлі”, поети припускають невідворотність відплати за вчинене лихо. Якщо немає серед людей свідків учиненого, то сама природа карає, а злочинець неодмінно видає себе. Основним сюжетним стрижнем поезій українського та німецького автора часто стає іспит героя — перевірка його мужності, рішучості, відваги, тривожить уяву й ідея невідворотності долі.

Близькі поети й у іншому напрямку творчості, протягом усього творчого шляху драма залишалася улюбленим жанром Шиллера (“Док Карлос”, 1787), “Валенштейн” (1799), драми “Марія Стюарт” (1800), “Орлеанська дівка” (1801), “Вільгельм Телль” (1804). “Дмитро” (1805), всі його драматичні твори засновані на історичному матеріалі, що є суголосним з творчістю українського автора, а саме з його роботою над п’ятитомною “Історією Малоросії” (1842-1843). Слід повернутись й до першої драми “Розбійники” Фрідріха Шиллера, з якою прийшло визнання

німецького автора в Росії, а саме через постановку, що у 1793 році була зіграна вихованцями шляхетного пансіону при Московському університеті, вона теж дістала своєрідну інтерпретацію у творчості Миколи Маркевича, як і в інших українських та російських поетів і письменників. Остання робота М. А. Маркевича “Гаркуша — український розбійник”, опублікована в 1859 р. в “Російському слові”, з’явилася в період революційної ситуації і найвищого підйому селянського руху, відрізняючись особливою політичною гостротою вона привернула до себе увагу. Це документальний нарис М. Маркевича присвячений історичній особі — Семену Гаркуші що очолив загони народних повстань, що діяли впродовж 1768—1783 рр. на території Лівобережної, Правобережної і Слобідської України, протягом 15 років наводили жах на поміщиків, керівників і урядову адміністрацію. Історик та поет стверджує, що ім’я Гаркуші в Південній Русі так само відоме, як Стеньки Разіна на Півночі, а територія “подвигів Гаркуші” тягнулася від Умані до Полтави і від Казані до дніпровського лиману. Образ народного месника Гаркуші, його самопожертва та боротьба з поміщицьким суспільством, широка популярність серед пригнобленого селянства і козацької бідноти залишили глибокий слід в пам’яті народу і привернули увагу фольклористів, письменників, поетів та істориків. Немає багато таких героїв, чиє б життя було оточене в народі таким романтичним відтінком, як Гаркуші, тут проводимо паралелі з героєм “Розбійників” Шиллера Карлом Мором.

Основні віхи життєвого шляху Гаркуші М. А. Маркевич характеризує як і Шиллер у свого героя, який користувався великою любов’ю простого люду. Народ пам’ятає справи своїх героїв, яким приписуються подвиги легендарних справ. Гаркуша та Карл Мор являють собою месників, захисників знедолених, які відбирали майно від одного багача і нагороджували ним десять бідних.

Отже, творчий спадщина Шиллера була добре відомою як в Росії, так і в Україні і вже в 30-40-х роках ХІХ століття багато його творів були перекладені та служили своєрідним імпульсом для написання багатьох творів російськими та українськими авторами, зокрема М. Маркевичем. Волелюбний пафос драм Шиллера був особливо близький і зрозумілий українському поету-історичу, які, подібно до його героїв прагнули до свободи та незалежності. Представник саме української літератури інтерпретував твори німецького поета, наголошуючи на тому, що особливо відповідало ідеям історичного етапу.

Література:

1. Маркевич Н. А. Гаркуша – украинский разбойник. – Русское слово, 1859. – Кн. IX. – С. 143.
2. Маркевич Н. А. Украинские мелодии. – М. : Тип. Августа Семена, 1831. – 155 с.
3. Маслов В. И. Неизданный роман П. П. Белецкого-Носенко “Зиновий-Богдан Хмельницкий” (1829). – Наук. зап. Київськ. ун-ту. – Т. XIII. – Вип. II. – Зб. філол. фак-ту, 1954. – № 6. – С. 121-140.
4. Українська література в загальнослов’янському і світовому літературному контексті: В 5 т. / АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Редкол.: Г. Д. Вервес (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 1987. – Т. 3: У взаєминах з літературами Заходу і Сходу / Д. С. Наливайко, О. Є.-Я. Пахльовська, Р. П. Зорівчак та ін.; Редкол. тому: Т. Н. Денисова (відп. ред.) та ін. – 1988. – 488 с.
5. Шиллер Ф. Лірика. Пер. з нім. – К., 1967. – 195 с.